

ÀFRICA ALLIBERADA?

Damien Millet

www.emancipacion.org

Àfrica no és una i indivisible. Totes les sensibilitats coexisteixen en aquest mosaic. Totes les esperances i també tots els dubtes. Però la identitat africana no és l'única característica d'unió dels pobles del continent: tots, o quasi tots, conegueren durant molt de temps la dominació i l'opressió. Durant la primera meitat del segle XX ser africà significava, en primer lloc, estar colonitzat. A principis dels anys seixanta el concepte de "colonitzat" anava a ser desmuntat. Semblava que s'obria l'horitzó.

El perímetre africà

Vista des d'Europa, durant molt de temps, Àfrica no fou més que un perímetre. A partir del segle XV els portuguesos van ser els primers que recorregueren les seves costes, però sobretot per vorejar-la i trobar un camí cap a la Índia.

La tracta de negres transatlàntica (com a mínim onze milions d'africans, segons les estimacions més baixes, deportats cap a les Amèriques entre els segles XVI i XIX) pels negres consistia sobretot en recaptar esclaus (1) a les costes. La caça dels futurs esclaus a l'interior del continent sovint era realitzada pels propis africans, per l'afany de lucre o per entregar als seus enemics. Per suposat això no altera de cap manera les responsabilitats: La pròpia lògica de la dominació fou imposada pels rics europeus que amassaren les seves fortunes gràcies al comerç triangular (esclaus africans venuts a Amèrica a canvi de sucre, cafè, tabac i cotó importats a Europa abans d'embarcar fusells, teles i gra cap a Àfrica). La rica burgesia europea de Nantes, Burdeus, Londres, Lisboa o Copenhague va saber trobar aliats i subordinats a Àfrica per dura a terme els seus objectius, però és ella qui està de principi a fi en el procés de dominació. El testimoni del negrer francès Théodore Canot (1806-1860) és diàfan: "Afirmo sense vacil·lar que tres quartes parts dels esclaus exportats d'Àfrica són producte de les guerres fomentades per la cobdícia de la nostra pròpia raça" (2). Per suposat hi va haver resistències: per exemple el rei Adandozan de Dahomey (l'actual Benin) fou derrocat al 1818 per oposar-se a la tracta de negres. La força estava del costat dels rics europeus que pogueren imposar aquesta tracta durant més de tres segles (3).

Les conseqüències foren terribles per a Àfrica. Les investigacions de l'historiador Joseph Ki-Zerbo demostren que, efectivament, Àfrica havia assolit un alt nivell de desenvolupament polític, social i cultural abans de que la tracta d'esclaus iniciés la decadència del continent: "La tracta de negres fou el començament de la desacceleració, l'estancament, la frenada de la història africana. No parlo de la història d'Àfrica, sinó d'una inversió, una regressió de la història africana. Si s'ignora el que va suposar la tracta de negres no s'entendrà en absolut a Àfrica" (4).

L'exploració de l'interior del continent pels europeus no va començar fins el segle XIX i, mitjançant la violència, les grans potències van arribar a dominar el conjunt del

continent. Després de la conferència de Berlín al 1885, set potències colonials europees van estar presents a Àfrica i perpetraren un saqueig sistemàtic batejat com a “missió civilitzadora”: França al Magreb, Àfrica occidental i equatorial, Madagascar, Comores i Yibuti; Anglaterra a Nigèria, Sierra Leona, Gambia, Costa d’Or (futura Ghana) i en un arc que anava d’Egipte a Sudàfrica; Alemanya a Togo, Camerun, Namíbia i a la regió dels Grans Llacs; Bèlgica al Congo belga; Espanya a Guinea Equatorial i el Riu d’Or (Sàhara occidental); Portugal a Angola, Moçambic, Guinea-Bissau, Santo Tomé i Príncep i Cap Verd; Itàlia a Líbia, Somàlia i Eritrea.

La derrota alemanya a la Primera Guerra Mundial va conduir al desmantellament del seu imperi colonial, que es va repartir entre França, Anglaterra i Bèlgica.

Si exceptuem alguns casos particulars com Libèria -comprada al segle XIX per una societat “caritativa” d’Estats Units per tornar als esclaus afroamericans alliberats, però sobretot totalment dominada per la societat d’Estats Units de neumàtics *Firestone Tire & Rubber CO*, que des de 1926 explota una gegantina plantació d’heves (arbre productor de cautxú) de 400.000 hectàrees- i Etiòpia -sota la sobirania italiana sols durant un breu període-, Àfrica, als anys trenta, era un continent sota la bota colonial.

La descolonització en marxa

Les primeres protestes sorgiren immediatament després de la Primera Guerra Mundial. A França el primer fou Lamina Senghor, militant comunista relacionat amb el moviment negre d’Estats Units, qui denuncià el colonialisme amb la major virulència. Els decennis següents van veure créixer les protestes contra el sistema colonial i es començaren a estructurar els moviments independentistes. La Segona Guerra Mundial es va revelar com un canvi decisiu en el camí de les independències. Per primera vegada les colònies van veure a les seves metròpolis en posició d’extrema debilitat i les tropes que van venir d’Àfrica desenvoluparen un paper important. França i Anglaterra aleshores van proposar a les seves colònies una autonomia relativa, ben controlada, amb la finalitat d’evitar la pèrdua total de la seva influència. Però el vent de la història bufava en el sentit de la descolonització i a partir dels anys cinquanta l’assumpte saltà al primer pla de l’actualitat. El terme “Tercer Món” va sorgir al 1952 de la ploma d’Alfred Sauvy a *L’Observateur*. L’autèntica data de naixement d’aquest terme fou la conferència de Bandung (Indonèsia) al 1955, l’objectiu del qual era posar fi definitivament al colonialisme (5). A Àfrica els situacions eren molt diferents d’uns països a altres.

Globalment l’Àfrica del nord assumí ràpidament aquesta pretensió i, progressivament, les antigues colònies aconseguiren la independència: Líbia al 1951, Egipte al 1953, Sudan, Marroc i Tunísia al 1956. França rebutjà la d’Algèria i li imposà una guerra a partir de 1954 que conduí lògicament a la independència algeriana al 1962 i a més originà un canvi de règim a França i l’arribada del general de Gaulle al poder al maig de 1958.

A l’Àfrica negra, després de Ghana al 1957, les colònies britàniques obtingueren la seva independència a principis dels anys seixanta. A partir de 1958 França va proposar a les seves colònies, per referèndum, integrar-les a la comunitat francesa. Sols la

Guinea de Sékou Touré va respondre “no” i declarà la seva independència. Però la pressió anticolonial s'intensificà i la comunitat no durà: les demés colònies franceses, a la seva vegada, obtingueren les seves independències als anys següents. El Congo al 1960 i Ruanda i Burundi al 1962, s'emanciparen de la metròpolis belga.

Algunes zones molt limitades d'Àfrica accediren a la independència més tard: Guinea Equatorial al 1968, les colònies portugueses entre 1973 i 1975 al final de la dictadura a Lisboa (que per altra part fou una conseqüència de les guerres d'alliberament de les colònies), alguns arxipèlags com Comores, Seychelles o Yibuti als anys setanta, Zimbabwe al 1980, finalment Namíbia s'alliberà de Sudàfrica al 1990 i Eritrea d'Etiòpia al 1993. La qüestió del Sàhara occidental es manté: annexat per Marroc després de la retirada d'Espanya al 1975, es declarà independent sota el nom de República Àrab Saharai Democràtica (RASD) al 1976, però continua sota la dominació marroquí i encara no és el 54 país d'Àfrica. De la mateixa manera, Mayotte i Reunió segueixen sent en l'actualitat departaments francesos de l'Oceà Índic.

La violència com a fràgil refugi

Tot i que la guerra d'Algèria va calar en totes les consciències per la seva durada, hi va haver altres guerres d'alliberament, per exemple a les colònies portugueses (especialment Angola i Moçambic). En general les metròpolis responien a les rebel·lions independentistes i a les guerrilles insurrectes amb una repressió massiva i brutal. Per exemple a Madagascar, on les tropes franceses perpetraren més de 80.000 morts al 1947; Camerun, on les pretensions del líder de la Unió de les Poblacions Cameruneses (UPC), Ruben Um Nyobé, conduïren a la prohibició del seu partit per les autoritats franceses al 1955 i als seu assassinat al 1958, així com al del seu successor, Félix Moumié al 1960, i a una repressió massiva i molt mortífera de les guerrilles de la UPC; o també Kenia on, entre 1952 i 1960, les tropes angleses reprimiren violentament la rebel·lió dels Mau-Mau, de l'ètnia dels kikuyus (6).

Tot i aquests sobresalts sovint violents, la força de les reivindicacions populars obligà a les potències colonitzadores a reconèixer a la majoria de les colònies com a Estats sobirans. El sentiment que prevalia a Àfrica a principis dels anys seixanta era que, a vegades a un preu molt alt, el continent havia aconseguit globalment la independència. Alguns països, simbòlicament, optaren per canviar els seus noms, com Oubangui-Chari que es convertí en la República Centreafricana, Nyasaland que passà a anomenar-se Malawi, o Rodèsia del Nord que es transformà en Zàmbia -mentre que Rodèsia del Sud, al 1980, passà a ser Zimbabwe-. Varis líders africans es feren cèlebres per les seves declaracions i actes emblemàtics en aquesta fase de l'emancipació.

Nasser i el Canal de Suez

Una de les actuacions més importants d'aquest període és l'anunci de la nacionalització del Canal de Suez pel règim nacionalista de Gamal Abdel Nasser a Egipte, el 26 de juliol de 1956. El discurs que pronuncià a Alexandria és tot un símbol:

“Avui celebrem el cinquè aniversari de la Revolució. Hem passat quatre anys en la lluita. Hem lluitat per desfer-nos dels rastres del passat, de l'imperialisme i del despotisme; els rastres de la dominació estrangera i el despotisme intern. [...] La pobresa no és una vergonya, però l'explotació dels pobles sí que ho és. Recuperarem tots els nostres drets, totes les riqueses que ens pertanyen, i el canal és propietat d'Egipte. La Companyia és una societat anònima egípcia i el canal fou excavat per 120.000 egipcis que trobaren la mort mentre realitzaven aquest treball. La Societat del Canal de Suez a París no amaga més que una pura explotació. [...] En quatre anys hem sentit que ens hem tornat més forts i més valents, i així com aconseguirem destronar al rei el 26 de juliol [1952], en la mateixa data vam nacionalitzar la Companyia del Canal de Suez. [...] Avui som lliures i independents”.

Les poblacions de tota l'Àfrica del nord i Orient Mitjà s'entusiasmaren. França i Anglaterra, gestores conjuntes del tràfic del canal fins aleshores, van intervenir militarment amb la complicitat de l'exèrcit israelià, però van haver de retirar-se després de les pressions de la Unió Soviètica, que recolzava a Nasser, i d'Estats Units.

El panafricanisme de Nkrumah i Sékou Touré

Kwame Nkrumah, el pare de la independència de Ghana, era un panafricanista convençut. Alguns mesos després d'accedir a la presidència, al 1960, va escriure:

“El nacionalisme africà no es limita sols a la Costa d'Or, avui Ghana. Des d'ara ha de ser un nacionalisme panafricà i és precís que la ideologia d'una consciència política entre els africans, així com la seva emancipació, s'escampin per tot el continent”.

Així recolzava el plantejament d'una altra important figura del panafricanisme, Sékou Touré, de Guinea, primer país de l'Àfrica negra que va sostraure's de la zona d'influència francesa. Al moment en que Guinea va dir “no” a la França del general de Gaulle, Sékou Touré va deixar molt clar el sentit del seu plantejament: “No hi ha dignitat sense llibertat: preferim la llibertat en la pobresa a la riquesa en l'esclavitud”.

L'afrenta de Lumumba

El 30 de juny de 1960, dia de la independència del Congo, el rei dels belgues va pronunciar un discurs d'intens colorit:

“La independència del Congo és el resultat de l'obre concebuda per l'enginyer del rei Leopold II, empresa fermament per ell i secundada amb empeny per Bèlgica. [...] Quan Leopold II va emprendre la gran obra que avui culmina no es presentà davant de vostès com a conqueridor, sinó com a civilitzador. [...] El gran moviment d'independència que implica a tota Àfrica va trobar la major comprensió dels poders belgues. Davant el desig unànim de les seves poblacions no dubtem en reconèixer-los des d'ara la vostra independència”.

L'aguda resposta de Patrice Lumumba, Primer Ministre congolès, es manté gravada a foc en les memòries africanes:

“Si avui es declara la independència del Congo d’acord amb Bèlgica, país amic amb el que tractem d’igual a igual, cap congolès digne d’aquest nom podrà oblidar mai que aquesta s’ha conquerit per la lluita, una lluita en la que no hem escatimat esforços, ni privacions, ni sofriments ni la nostra sang.

D’aquesta batalla que ha estat de llàgrimes, sang i foc, n’estem orgullosos fins el més profund de nosaltres mateixos, ja que fou una lluita noble i justa, una batalla imprescindible per posar fi a la humiliant esclavitud que ens era imposada per la força.

La nostra sort ens deparà 80 anys de règim colonialista i les nostres ferides encara estan massa fresques i són massa doloroses per poder expulsar-les de la nostra memòria.

Nosaltres hem conegut treballs apressants exigits a canvi de salaris que no ens permetien ni saciar la nostra gana, ni vestir-nos i allotjar-nos decentment, ni tirar endavant als nostres fills i éssers estimats.

Hem conegut les burles, els insults, les pallisses pel matí, al migdia i a la nit perquè som “negres”. Qui pot oblidar que als negres se’ls tractava de “tu”, però no com a un amic, sinó perquè el “vostè” honorable sols estava reservat pels blancs?

Vam conèixer l’espoli de les nostres terres en nom de textos suposadament legals que no feien més que reconèixer la llei del més fort.

Vam conèixer que la llei mai era la mateixa segons es tractés d’un blanc o un negre, complaent per uns, cruel i inhumana pels altres.

Vam conèixer els atroços sofriments dels relegats per opinions polítiques o creences religioses: exiliats en la seva pròpia pàtria, la seva sort fou realment pitjor que la mateixa mort.

Vam conèixer que a les ciutats hi havia cases esplèndides pels blancs i barraques ruïnoses pels negres, que no s’admetia als negres ni als cinemes, ni als restaurants, ni als magatzems anomenats “europeus”, que un negre viatjava inclús al casc de les gavarres, als peus del blanc en la seva cabana de luxe.

I per acabar, qui oblidarà els afusellaments en els que perderen la vida tants dels nostres germans o les masmorres on llançaren brutalment als qui ja no volien sotmetre’s al règim d’injustícia, opressió i explotació del que el colonitzador feu l’eina de la seva dominació? [...]

Es declara la República del Congo i el nostre país ara està a les mans dels seus propis fills. [...] La independència del Congo marca un pas decisiu cap a l’alliberament de tot el continent africà”.

La lluita d’Amílcar Cabral

Amílcar Cabral, originari de Guinea-Bissau, és un dels líders de la lluita contra la colonització portuguesa. Després de fundar el PAIGC (Partit africà per la independència de Guinea i Cap Verd) al 1956, es llançà a promoure la independència i la revolució en aquestes dues colònies portugueses, especialment mitjançant la mobilització de les poblacions camperoles. Desencadenà la lluita armada a Guinea-Bissau a partir de 1963, controlà ràpidament una bona part del país i la guerra d'alliberament que va dirigir es considera exemplar. Declarà que "Ningú pot posar en dubte, ni en el nostre poble ni en qualsevol altre poble africà, que aquesta guerra d'alliberament nacional en la que estem compromesos pertany a Àfrica sencera" (7). Va crear especialment els Comitès del poble (composats de cinc membres, entre ells obligatòriament dues dones), encarregats de la organització social de les zones alliberades, per exemple, la construcció d'escoles, centres sanitaris i hospitals de campanya.

Segons Tobias Engel:

"En menys de deu anys es formaren entre 300 i 400 infermers i infermeres, així com una desena de metges -a comparar amb els 35 infermers i infermeres, produïdes per l'administració colonial, que hi havia al 1956 pel conjunt de Guinea-Bissau i Cap Verd-. Una altra prioritat del PIAGC fou l'ensenyament, amb la construcció d'escoles i l'admissió de noies als centres educatius de la guerrilla: es construïren 200 escoles durant els onze anys de lluita, s'escolaritzà a 20.000 nens en internat o semi internat i s'enviaren 300 alumnes a l'estranger a escoles professionals o superiors. Portugal, en 500 anys de colonització, sols havia escolaritzat a 2.000 nens, el que representa quatre a l'any, i havia format a 14 universitaris..."

El plantejament de Nyerere

El primer president de Tanzània, Julius K. Nyerere, és una altra de les figures destacades de l'Àfrica negra que va pretendre posar-se dempeus. Donant prioritat al desenvolupament social, instaurà en el seu país un socialisme africà caracteritzat, entre altres coses, per cooperatives estatals per atendre les necessitats de la població i s'explotaven les propietats agrícoles de forma comunitària. Als anys setanta recolzà activament als independentistes de Moçambic i les tropes tanzanes, al 1979, van posar fi a la dictadura de Idi Amin Dada a la veïna Uganda. Nyerere va reivindicar molt aviat la unitat africana: "Sense unitat els pobles d'Àfrica no tenen futur excepte com a perpètuos i dèbils víctimes de l'imperialisme i l'explotació".

La independència, una idea compartida

La contribució política i l'econòmica s'uneixen. Joseph Ki-Zerbo va escriure:

"Quan amb Kwame Nkrumah, Amílcar Cabral i els demás lluitàvem per la independència africana ens replicaven que: 'Ni tan sols poden fabricar una agulla, com volen ser independents?' Però precisament, per què els nostres països no podien fabricar una agulla? Perquè durant cent anys de colonització ens relegaren a aquesta situació precisa: no fabricar ni tan sols una agulla mentre desproveïen de les seves matèries primes a tot un continent" (8).

Quan un poble sent aquests discursos sent en la seva carn que l'hora de la independència ha sonat pel conjunt del continent. Quan un poble supera el sofriment per enfrontar-se a una metròpolis odiosa sent que abans o després res li ho impedirà. Quan un poble surt victoriós d'una guerra d'alliberament sap que el colon fugí i que per fi és l'amo del seu destí.

A principis dels anys seixanta Àfrica va sentir que s'havia alliberat. Però tot i així no fou més que un esquer, la dominació no ha cessat: El deute entrà en joc.

Notes:

(1) La sort dels esclaus es regulava, pel que es refereix a França, pel famós Codi negre elaborat per Colbert i decretat al 1685 "per mantenir la disciplina de l'Església catòlica, apostòlica i romana, per regular el que es refereix a l'estat i qualitat dels esclaus a les nostres illes"; el d'Estats Units declara en el seu article 44 que "els esclaus són bens immobles". Les demés superpotències de l'època també tenien un equivalent a aquest Codi negre.

(2) *Le Gri-gri international*, 24 de març de 2005. Veure també: Fauque Claude, Thiel Marie-Josée, *Le routes de l'esclavage. Histoire d'un très grand «dérangement»*, Hermé, 2004. França va reconèixer oficialment el 10 de maig de 2001 que la tracta de negres és un crim contra la humanitat.

(3) Veure de M'Bokolo Elikia, «La dimension africaine de la traite des Noirs», *Le Monde diplomatique*, abril de 1998.

(4) Veure de Ki-Zerbo Joseph, *A quand l'Afrique?*, L'Aube, 2003.

(5) Veure de Lacouture Jean, «Bandoeng o la fin de l'ère coloniale», a *Le Monde diplomatique*, abril de 2005.

(6) Veure de Milne Seumas, «Réhabilitation du colonialisme», *Le Monde diplomatique*, maig de 2005.

(7) Citat per Engel Tobias, «Ginée-Bissau: un pays bouillonnement», *Géopolitique africaine* n° 14, primavera de 2004.

(8) Veure de Ki-Zerbo Josep, Op. cit.